

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΣΤΥΛΙΤΙΣΜΟ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ*

Υ Π Ο
ΑΝΝΑΣ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ο στυλιτισμός αποτελεί είδος άσκητικής ζωής που διάγουν οι ύπαιθριοι άναχωρητές ή έρημίτες (στυλίτες, κιονίτες, δενδρίτες κ.λπ.) και έχει ως χαρακτηριστικό την επί του στύλου διαβίωση¹. Συνιστά την πιο έπίπονη άσκηση, αφού ο στυλίτης ζει στην ύπαιθρο, είναι έκτεθειμένος σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες και υποβάλλεται συγχρόνως στη σιδηροφορία, την άγρυπνία, τo θρήνο και την απόλυτη νηστεία, γνωρίσματα του συριακού άναχωρητισμού².

Η περιοχή της Συρίας, Παλαιστίνης και Μεσοποταμίας φαίνεται ότι αποτέλεσε την κοιτίδα, όπου ο στυλιτισμός γεννήθηκε οργανώθηκε και εξαπλώθηκε στην Μικρά Άσία, την Παφλαγονία, τον Πόντο, τον Βόσπορο, την Ελλάδα ως και την Αίγυπτο³. Ο Συμεών ο Παλαιός, ο της Μάνδρας⁴ (459), φέρεται ως ο πρώτος στυλίτης και είναι όπωσδήποτε ο έμπνευστής και ιδρυτής του στυλιτισμού. Ο Συμεών στυλίτης ο Νέος, ο Θαυμαστορείτης⁵

* Η παρούσα μελέτη παρουσιάσθηκε ως ανακοίνωση στο Colloquium on Byzantine Women and Monasticism στο Καναδικό Αρχαιολογικό Ίνστιτούτο της Αθήνας, που πραγματοποιήθηκε τις 28 και 29.3.1988.

1. A.-J. Festugière, *Antioche païenne et chrétienne*, Παρίσι 1959, σελ. 299. Για τo στυλιτισμό και τὰ κύρια χαρακτηριστικά της στυλιτικής ζωής βλ. H. Delehaye, *Les Saints Stylites*, *Subsidia Hagiographica*, τόμ. 14 (1923). Βλ. και Εισαγωγή στον Βίο του Συμεών Στυλίτου του Νέου P. Van den Ven, *La Vie ancienne de Saint Syméon Stylite le Jeune (521-592)*, *Subsidia Hagiographica*, τόμ. 32, I (1962), σελ. 1* - 221*. I. Pena, P. Castellana, R. Fernandez, *Les Stylites syriens*, (Publications du «Studium Biblicum Franciscanum», *Collectio minos 16*) Μιλάνο 1975.

2. Festugière, *Antioche*, σελ. 291-310. Για τόν πρώιμο συριακό άναχωρητισμό βλ. Sebastian Brock, *Early Syrian Asceticism* στο *Variorum Reprints*, Λονδίνο 1984, I, σελ. 1-19.

3. Delehaye, *Les S. Stylites*, σελ. CXLII.

4. H. Lietzmann, *Das Leben des heiligen Symeon*, *Texte und Untersuchungen 32*,₄, Λειψία 1908.

5. Έκδ. P. Van den Ven (*Subsidia Hagiographica*, τόμ. 32 I-II, 1962, 1970).

(6ος μ.Χ.), είναι ή άλλη πνευματική φυσιογνωμία που δίδει την αποφασιστική ώθηση στη διάδοση του σκληρού αυτού είδους αναχωρητισμού, ιδιαίτερα αγαπητού κατά τη βυζαντινή εποχή, ιδίως από τον 5ο ως τον 11ο μ.Χ. αί., όποτε και αρχίζει να παρακμάζει⁶.

Οί πληροφορίες των πηγών ως προς τον αριθμό των άνδρων στυλιτών, του τρόπου ζωής και άσκησής τους είναι σημαντικές, δεδομένου ότι διαθέτουμε σχετικές βιογραφίες: σημειώνουμε τους Βίους του Συμεών στυλίτη του Παλαιού, του Συμεών του Νέου, του Δανιήλ⁷, του όσιου Λαζάρου του Γαλησιώτη⁸ κ.ά. Σημαντικά είναι και τὰ αρχαιολογικά εύρήματα⁹ που έχουν έντοπισθεϊ στην Συρία και Παλαιστίνη, όπως κολόνες στυλιτών, καθώς και ικανός αριθμός εύλογιών, σφραγίδων και έπιγραφών που συμπληρώνουν και διαφωτίζουν τις μαρτυρίες των γραπτών κειμένων.

Αντίθετα οί μαρτυρίες που παρέχουν οί πηγές, κείμενα και αρχαιολογικά εύρήματα, ως προς την παρουσία υπαίθριων αναχωρητριών και στυλιτισσών είναι λίγες, σποραδικές και γενικά δέ βοηθούν στη συναγωγή συμπερασμάτων γύρω από τον αριθμό, τον τρόπο ζωής τους πάνω στο στύλο, την αυστηρότητα τής άσκησής τους. Συμβαίνει μάλιστα ή έρμηνεία των κειμένων να είναι προβληματική, όπως θα αναφερθεϊ πιό κάτω.

6. Delehaye, Les S. Stylites, σελ. CXX, CXXXI, CXXXIII-CXXXV.

7. Vita antiquior Sancti Danielis Stylitae (έκδ. H. Delehaye, στο Subsidia Hagiographica, τόμ. 14, 1923, σελ. 1-147). E. I. Dawes - N. H. Baynes, Three Byzantine Saints, Λονδίνο 1977, σελ. 1-84.

8. Βίος όσιου Λαζάρου Γαλησιώτου (έκδ. H. Delehaye, Vita Sancti Lazari Auctore Gregorio Monacho, Acta Sanctorum, τόμ. III Novembris, Βρυξέλλες 1910, σελ. 508-588). Για τον ιστορικό σχολιασμό του Βίου βλ. "Αννας Λαμπροπούλου, Βίος όσιου Λαζάρου, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1986.

9. J. Lassus, Images de Stylites, Bulletin d' Études Orientales de l' Institut Français de Damas 2 (1932), σελ. 67-82. Τοῦ Υδιου, Sanctuaires Chrétiens de Syrie, Paris 1947, σελ. 277-288. A. Grabar, Martyrium, Recherches sur le culte des reliques et l' art chrétien antique, τόμ. Β', Παρίσι 1946, σελ. 344 κ.έ. R. Mouterde, Nouvelles images de stylites, Orientalia Christiana Periodica 13 (1947) [Miscellanea Guillaume de Jerphanion], σελ. 245-250. Α. Ευγγούλου, Οί Στυλίται εις την Βυζαντινήν τέχνην, ΕΕΒΣ 19 (1949), σελ. 116-129. Van den Ven, Saint Syméon Stylite le Jeune, σελ. 99-106. J. Lafontaine - Dosogne, Itinéraires archéologiques dans la région d' Antioche. Recherches sur le Monastère et sur l' iconographie de Saint Syméon Stylite le Jeune, (Bibliothèque de «Byzantion» 4), Bruxelles 1967. V. H. Elbern, Eine frühbyzantinische Relieffdarstellung des älteren Symeon Stylites, Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 80 (1965) [1966], σελ. 280-304. J. Lafontaine - Dosogne, Uhe Eulogie inédite de St. Syméon Stylite le Jeune, Byzantion 51, τεύχ. 2 (1981), σελ. 631-634. Alice Leroy - Molinghen, Mention d' un stylite dans un papyrus grec, Byzantion 51, τεύχ. 2 (1981), σελ. 635.

Ἡ παρουσία τῆς γυναίκας στὰ μοναστήρια τῆς πρωτεύουσας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν κέντρων, ὡς μοναχῆς, ἡγουμένης, διακόνισσας κ.λπ. εἶναι γνωστή. Ἐπίσης συχνὴ εἶναι ἡ ἀναφορὰ ἀσκητριῶν στὶς ἐπιγραφές¹⁰. Ὑπῆρχαν ὅμως γυναῖκες ποὺ ἀσκοῦσαν τὸν ὑπαίθριο ἀναχωρητισμὸ καὶ τὸ στυλιτισμὸ, εἶδος αὐστηρότατης δοκιμασίας, ποὺ προϋπέθετε ἰσχυρὴ θέληση καὶ ἀπόλυτη αὐτοπειθαρχία; Ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ του (Γαλ. γ', 28) σημειώνει: «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληνας, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» καὶ στὴν πρὸς Ἐφεσίουσ (α', 5): «εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα». Ἔτσι ἡ γυναίκα ἦταν πνευματικὰ ἐλεύθερη νὰ ἐπιδοθεῖ σὲ δυσκολότερες μορφές ἀσκήσης, ὅπως ἦταν ὁ ἐγκλεισμός, ἡ ὑπαίθρια διαβίωση, στὴν ὁποία περιλαμβάνεται καὶ ὁ στυλιτισμός.

Ὁ Θεοδώρητος, ἐπίσκοπος Κύρρου, περιγράφει περὶ τὸ 440 στὴν Φιλόθεο Ἱστορία τοὺς βίους τῶν μεγάλων ἀσκητῶν τῆς περιοχῆς του, πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε γνωρίσει προσωπικά. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρεται καὶ στὶς ὑπαίθριες ἀσκήτριες Μαράνα, Κύρα καὶ Δομνίνα ἀπὸ τὴν Βέροια. Ἡ Μαράνα καὶ ἡ Κύρα διαβίωναν στὴν ὑπαίθρο ἐπὶ σαράντα δύο χρόνια ἐπιδιδόμενες στὰ πιὸ αὐστηρὰ εἶδη ἀσκήσης ποὺ ἐπέβαλλε ὁ συριακὸς ἀναχωρητισμός: σιδηροφορία, ἀγρυπνία, ἀπόλυτη νηστεία. «Αὐταὶ δὲ οὔτε οἶκον οὔτε καλύβην ἔχουσαι, τὸν ὑπαίθριον ἀσπάζονται βίον¹¹... Σιδηροφοροῦσι δὲ καὶ τοσοῦτον φέρουσι φορτίον ὡς τὴν Κύραν, ἀσθενέστερον σῶμα λαχοῦσαν, μέχρι τῆς γῆς κατακάμπτεσθαι καὶ ἀνορθοῦν τὸ σῶμα ἥμισυ δύνασθαι¹². Ὁ Θεοδώρητος μένει ἐκθαμβος, ὅταν διαπιστώνει ὅτι ἔφεραν τόσο βάρος σιδήρου ποὺ θὰ ἦταν δυσβάστακτο ἀκόμη καὶ γιὰ ἓναν ἄνδρα: «Εἶδον τοίνυν οὐδὲ ἄνδρὶ γενναίῳ φορητὸν τὸν ἐκείνου τοῦ σιδήρου σταθμόν¹³. Ἡ Δομνίνα ἐξάλλου διαβιώνει καὶ αὐτὴ ὡς ὑπαίθρια ἀσκήτρια, ἐπιτιμωμένη στὴν ἀγαθοεργία, τὴ νηστεία, τὸ θρῆνο¹⁴. Ὁ Θεοδώρητος ἰσχυρίζεται ὅτι θὰ μπορούσε νὰ μνημονεύσει καὶ

10. Konstantina Mentzu - Meimaro, Ἡ παρουσία τῆς γυναίκας στὶς ἐλληνικὲς ἐπιγραφές ἀπὸ τὸν Δ' μέχρι τὸν Ι' μ.Χ. αἰώνα, XVI Internationaler Byzantinisten Kongress, Wien 1981 = JÖB 32/2 (1982), σελ. 433-442. Γιὰ τὸ ρόλο τῆς γυναίκας στὴ βυζαντινὴ κοινωνία καὶ εἰδικότερα στὸ μοναχισμὸ βλ. τὶς ἀνακρινώσεις στὸ 16ο Διεθνὲς Συνέδριο Βυζαντινῶν Σπουδῶν: Die Rolle der Frau in der Byzantinischen Gesellschaft, XVI Internationaler Byzantinisten Kongress, Wien 1982 = JÖB 32/2 (1982) σελ. 425-558. Βλ. ἐπίσης μελέτες μὲ τίτλο Women and Monasticism, στὸ Byzantinische Forschungen 9 (1985), σελ. 1-147.

11. Θεοδώρητος Κύρρου, σελ. 234, § 2, στ. 2-4 (ἐκδ. P. Canivet - Alice Lerooy - Molinghen, Théodoret de Cyr. Histoire des Moines de Syrie, Sources Chrétiennes 257, τόμ. Β', Παρίσι, 1979).

12. Θεοδώρητος Κύρρου, σελ. 234, § 4, στ. 8-10.

13. Θεοδώρητος Κύρρου, σελ. 236, § 5, στ. 3-4.

14. Θεοδώρητος Κύρρου, σελ. 240, § 1 - σελ. 244, & 3.

ἄλλες γυναῖκες ποὺ ἀσκήτευαν κατὰ παρόμοιο τρόπο καὶ κάνει ἀσαφῆ ἀναφορά στὰ γυναικεῖα μοναστήρια στὴν Συρία, Παλαιστίνη, Κιλικία καὶ Μεσοποταμία¹⁵.

Κατὰ τὸν 9ο αἰ., στὸν Βίο τοῦ ἀγίου Θεοδώρου ἐπισκόπου Ἐδέσσης, ἀναφέρεται ἡ παρουσία τοῦ γέροντα στυλίτη Θεοδοσίου. Κοντὰ στὸ στυλοβρισκόταν, κατὰ τὸ βιογράφο, εὐκτήριο τοῦ ἀγίου Γεωργίου, ἐνῶ σὲ πιδ ἀπομακρυσμένη θέση πρέπει νὰ λειτουργοῦσε ἀσκητήριο γυναικῶν¹⁶. Δὲ γνωρίζουμε πῶς ἀκριβῶς ἀσκεῖτο καὶ ἀπὸ ποιὸν ἐπιτηρεῖτο ἡ ἐγκλειστη σὲ κελλί, ποὺ φαίνεται νὰ κατοικεῖ κοντὰ στὸ στυλο τοῦ Θεοδοσίου¹⁷.

Ὁ Ἐπιφάνιος μοναχὸς τὸν 9ο αἰ., περιγράφοντας στὴν Διήγησι τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ τὴν Γεσθημανῆ, λέει: «Καὶ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον εἰσὶν ἕκατὸν ἐγκλειστοί, ὡς ἐπὶ τῶν Μυροφόρων, καὶ ποιμαίνει αὐτὰς στυλίτης ἕτερος διὰ θυρίδος»¹⁸. Τὸ κείμενο σώζεται σὲ δύο χειρόγραφα, τὸν κώδικα 443 τοῦ Βατικανοῦ, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἡ παραλλαγή «ὡς ἐπὶ τῶν Μυροφόρων» καὶ στὸν κώδικα 148 τῆς Μόσχας, ὅπου ἀναφαίνεται ἡ σημαντικὴ αὐτὴ παραλλαγή. Ποιὸ ὅμως εἶναι τὸ νόημα καὶ ἡ σκέψη τοῦ Ἐπιφανίου; Μήπως πρόκειται γιὰ ἐγκλειστες σὲ στυλο, δηλ. στυλίτισσες, δεδομένου ὅτι ποιμαίνονται ἀπὸ «στυλίτη ἕτερο» ποὺ τίς ἐπιτηρεῖ ἀπὸ θυρίδα; Τότε πρέπει νὰ ὑπῆρχαν στὰ Ἱεροσόλυμα δύο μοναστήρια ὁργανωμένα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Θεωροῦμε πιθανὸ ὅτι πρόκειται γιὰ στυλίτισσες¹⁹.

Στὴ συναγωγή τοῦ συμπεράσματος αὐτοῦ ὀδηγεῖ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Βίο τοῦ στυλίτη Λαζάρου τοῦ Γαλησιώτη. Ὁ Λάζαρος ἔζησε στὸ ὄρος Γαλήσιο, κοντὰ στὴν Ἐφεσο τῆς Μ. Ἀσίας, κατὰ τὸν 11ο αἰ. Τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς ζωῆς του τὸ πέρασε ὡς στυλίτης κατὰ τὰ συριακὰ πρότυπα.

15. Θεοδώρητος Κύρρου, σελ. 244, § 5, σελ. 246, § 6.

16. J. P o m j a l o v s k i z, La Vie de notre vénéré père Théodore, archevêque d'Édesse (en russe), Saint - Petersburg, 1892, σελ. 62, § LXII: «ἔχουσι γὰρ ἥδη ἐν τῷ μοναστηρίῳ περὶ τὰ ἐξήκοντα ἔτη, ὑπερφυῆ ἀσκησιν μετερχόμενοι, οὐδενὸς γὰρ τῶν ἐδωδῆμων ἀπογεύονται, ...ἡ μὲν οὖν εὐγενὴς αὐτῆ γυνὴ τῶν λοιπῶν προΐσταται παρθένων, τὴν τῆς μονῆς κυβέρνησιν ἀναδεξαμένη...».

17. P o m j a l o v s k i z, ὁ.π., σελ. 91, § LXXXV: «συνταξάμενος δὲ τῷ γέροντι εἰσῆλθε κατὰ πάροδον εἰς τὸ ἀσκητήριον τῶν τιμίων γυναικῶν καὶ εὐξάμενος ἐν τῷ σηκῷ τοῦ ἀγίου Γεωργίου, εὐλογίας τε μεταδοὺς τῇ προστάτῳ καὶ τῇ ἐγκλεισμένῃ σακκοφόρῳ...». Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι τοῦ κειμένου τοῦ Βίου προκύπτει ὅτι ὁ στυλος τοῦ Θεοδοσίου, ὁ ναὸς τοῦ ἀγίου Γεωργίου καὶ ὁ χώρος στὸν ὁποῖο ἀσκεῖτο ἡ ἐγκλειστη πρέπει νὰ ἦταν κοντὰ, βλ. ἀπόσπασμα Βίου σελ. 117, § CXII «...καὶ Θεοδοσίος ὁ στυλίτης... τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν παρέθετο, ὃν ὁ ἀγιώτατος ἐπίσκοπος καταγαγὼν τοῦ κίονος καὶ ὀσίως περιστείλας, ἐν τῷ τοῦ ἀγίου Γεωργίου τεμένει κατέθετο»..

18. Ἐπιφάνιος Μοναχοῦ, Διήγησις, PG, τόμ. 120, στ. 268.

19. H. D e l e h a y e, Les femmes Stylites, Analecta Bollandiana 27 (1908), σελ. 391-392.

Ὅταν πληροφορήθηκε ὅτι στυλίτισσα πού ἀσκεῖτο στὴν περιοχὴ ἐπιδιδόταν σὲ ἀκόμη μεγαλύτερες ἀπὸ αὐτὸν κακουχίες, ἀποφάσισε νὰ τὴν μιμηθεῖ. Τὸ κείμενο ἐδῶ εἶναι σαφές σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐγκλειστη σὲ στύλο: «Ὡς δέ, κάκει ὄντος, ἤρχοντό τινες ὠφελείας χάριν, ἀκούει παρά τινων, ὅτι γυνὴ τις ἐν στύλῳ ἐγκεκλεισμένη τοὺς πόδας δι' ὁπῆς ἔξω κρεμαμένους ἔχει»²⁰.

Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα.

α) Ἐπιγραφή. Ὁ F. Cumont²¹ δημοσίευσε τὸ 1904 ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ἀμάσεια τοῦ Πόντου, χαραγμένη πάνω σὲ πινακίδα στὴν κορυφὴ ἑνὸς στύλου. Τῆ δημοσίευση τῆς ἐπιγραφῆς βίασσε στὴν ἀντιγραφή πού ἔκανε ἐπὶ τόπου ὁ P. Girard (Εἰκ. 1). Τὸ γεγονός ὅτι δὲ διαθέτουμε φωτογραφία δυσκολεύει τὴν ἀνάγνωση καὶ στερεῖ τὴ δυνατότητα γιὰ ἀκριβῆ χρονολόγηση. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

Θέσις Μα[ρ]/ίας ἀσκ(η)τ/
ρίας στυλί/τισσας †

ΘΕCIC ΜΑ
ΙΑCACKPIT
PΙΑCCTVΛI
TICAC †

Εἰκ. 1. Ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ἀμάσεια τοῦ Πόντου.

Ὁ τύπος τῶν γραμμάτων πού διέσωσε ὁ Girard, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι θέσις καὶ ἀσκήτρια δικαιολογοῦν τὴ χρονολόγησή της στὴν πρωτο-

20. Βλός Λαζάρου, σελ. 528, § 59. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ βιογράφος Γρηγόριος κάνει χρῆση τοῦ ὄρου «... ἐν στύλῳ ἐγκεκλεισμένη».

21. F. C u m o n t, Nouvelles inscriptions du Pont, Revue des Études Grecques 17 (1904), σελ. 332-333. Delehaye, Les femmes stylites, σελ. 393. J. G. Anderson - F. C u m o n t - H. G r é g o i r e, Recueil des inscriptions grecques et latines, Studia Pontica 3, τεύχ. 1 (1910), ἀρ. 134, σελ. 146. M e n t z u - M e i m a r e, Ἡ παρουσία τῆς γυναίκας, ἀρ. 71, σελ. 436.

βυζαντινή περίοδο²². Πρόκειται για την πρώτη γνωστή και σαφή αναφορά σε στυλίτισσα²³ στην περιοχή αυτή του Πόντου που υπήρξε μία από τις κοινότητες του Χριστιανισμού και του μοναχισμού.

β) Εύλογια. Η Εύλογια της συλλογής Serrafian²⁴, που βρέθηκε στην 'Αντιόχεια της Συρίας και φυλάσσεται σήμερα στο Princeton N. J., Museum, έχει ύψος 9 εκ., πλάτος 6,3 εκ. και πάχος 2,5 εκ. (Εικ. 2). Στη μία όψη αναπαριστάνει κίονα πάνω σε βάση, στο ανώτερο σημείο του οποίου στέκεται άγνευια μορφή, που φέρει ένδυμα και καλύπτεται με το μοναχικό κουκούλιο. Δεξιά και αριστερά του στύλου υπάρχουν ανά ένας φυλλοφόρος στυλίσκος που καταλήγει σε σταυρό. Το διάκοσμο συμπληρώνουν δύο κυματοειδείς ταινίες, που πιθανόν να υποδηλώνουν φίδια ή σκουληχία.

Η όλη κατασκευή είναι αδέξια και χρονολογείται στον 6ο με 7ο αϊ.²⁵. Η μορφή αποδίδει κατά γενική εκτίμηση τον Συμεών Στυλίτη, τον Παλαιό ή τον Νέο²⁶. Το συμπέρασμα αυτό βασίζεται κυρίως στο γεγονός ότι οι εύλογίες κατά κανόνα εικονίζουν τον έναν από τους δύο γνωστούς στυλίτες. Ήξάλλου η ύπαρξη των έρπετων στη βάση του κίονα θεωρείται ότι συνδέεται με θαύμα που αναφέρεται στη συριακή παραλλαγή του Βίου του Συμεών Στυλίτη του Παλαιού²⁷. Παρ' όλα αυτά όφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι η μορφή

22. Mentzu - Meimare, ό.π., σελ. 436. Για τον όρο «άσκήτρια» βλ. Fr. Cumont, L'archevêché de Pédachtoé et le sacrifice du Faon, Byzantion 6 (1931), σελ. 531-532.

23. H. G. Liddell - R. Scott - H. Stuart Jones, A Greek English Lexicon, A Supplement, 'Οξφόρδη 1968, λ. στυλάριον.

24. Lassus, Images de Stylites, όρ. XI, σελ. 75-76, πίν. 20. Elbern, Eine frühbyzantinische Reliefdarstellung, σελ. 296, εικ. 11. V. Elbern, Hic scs Symion, Cahiers Archéologiques 16 (1966), σελ. 30, εικ. 5.

25. Θ. Προβάτακη, 'Ο Διάβολος εις την Βυζαντινήν τέχνην, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 152.

26. Lafontaine - Dosogne, Itinéraires, σελ. 170. Elbern, Eine frühbyzantinische Reliefdarstellung, σελ. 296, σελ. 297, εικ. 11. Είναι γνωστό ότι η διάκριση μεταξύ της άπεικόνισης του Συμεών Στυλίτη του Παλαιού και του Νέου δέν είναι δυνατή, παρά μόνο όταν υπάρχει σχετική έπιγραφή. Οι άνεπιγραφες εύλογίες συνήθως αποδίδονται στον Συμεών τον Νέο, τον Θαυμαστορείτη (βλ. Lafontaine - Dosogne, Itinéraires, σελ. 191).

27. Elbern, Eine frühbyzantinische Reliefdarstellung, σελ. 296, σημ. 39 και 41. Στους Βίους του Συμεών Στυλίτη του Παλαιού, αλλά και του Συμεών Στυλίτη του Νέου αναφέρονται θαύματα των άγιων αυτών επί έρπετων, σκουληχιών ή φιδιών· στη συριακή παραλλαγή του Βίου του Συμεών Παλαιού αναφέρεται ότι ο στυλίτης προσβλήθηκε, εξαιτίας δαιμονικής επίδρασης από ασθένεια (βουβωνική πανώλη) που είχε ως συνέπεια το σάπισμα της σάρκας του και τη δημιουργία σκουληχιών, τα όποια ο άγιος προσπαθεύ να μην αποδώχνει για να επιτείνει τη δοκιμασία του, βλ. Festugière, Antioche, σελ. 498-499, 617. Σε άλλο σημείο του Βίου (Festugière, ό.π., σελ. 503, § 25) και σε άπόσπασμα στο όποιο περιλαμβάνονται τα άπόκρυφα θαύματα περιγράφεται ο τρό-

*Εικ. 2. Πήλινη εδλογία ἀπὸ τὴν Συλλογὴ Μ. Serrafian
(Princeton N. J., Museum).*

είναι άγένεια, σέ αντίθεση με όλες τίς γνωστές ώς τώρα εικονογραφικές παραστάσεις τών άγίων στυλιτών²⁸.

Σημειώνεται εδώ, άκόμη, ότι ή μακρυνά γενειάδα είναι κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του βυζαντινού μοναχισμού, ιδίως δέ του συριακού αναχωρητισμού²⁹ (Εικ. 3, 4). 'Η ιδιομορφία αυτή στην αναπαράσταση, καθώς και άλλα δυσερμήνευτα στοιχεία (συμβολισμοί κ.λπ) που έντόπισε ήδη ό J. Lassus, τόν έκαναν νά τó χαρακτηρίσει ώς «monument curieux»³⁰ (=παράξενο μνημείο) και νά τó θεωρήσει περισσότερο ώς αναπαράσταση στυλιτισσας³¹.

γ) Σέ ανάγλυφο που βρέθηκε στην Αίγυπτο και άνήκει τώρα στη συλλογή πρωτοχριστιανικών και βυζαντινών εύρημάτων του Μουσείου του Βερολίνου εικονίζεται όρθια άγένεια μορφή που φέρει μακρύ χιτώνα και κρατά σταυρό. 'Η μορφή στηρίζεται σέ στέλεχος, αποτελούμενο από άβακα και κιονόκρανο³² και ύποδηλώνει τή βούτη, όπου ζούσαν οι στυλίτες (Εικ. 5). Είται προφανές ότι πρόκειται για στυλίτη³³, που άπεικονίζεται όρθιος πάνω στον κίονα. 'Ιδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζει τó πρόσωπο του στυλίτη, που κλίνει λίγο πρós τά δεξιά και έχει μαλλιά που φτάνουν ώς τó ύψος τών ώμων. Τά μάτια, ή μύτη και τó στόμα διαγράφονται με άδρες γραμμές. 'Η σύνθεση

πος θεραπείας ένός θηλυκού φιδιού από τó άρσενικό με τή θαυματουργική μεσολάβηση του Συμεών. Είται χαρακτηριστικό ότι κατά τήν περιγραφή του θαύματος μόνο τó άρσενικό φίδι πλησιάζει τó στύλο του άγίου, ένώ τó θηλυκό δέν έμφανίζεται κοντά στο στύλο ούτε πριν ούτε κατά ούτε μετά από τó θαύμα. Στόν Βίο του Συμεών Στυλίτη του Νέου αναφέρεται θαύμα κατά τó όποιο ό δαίμων με μορφή φιδιού γλιστρά στην «καμασίνη μηλωτή» του άγίου —είδος δερμάτινης τέντας— και προσπαθεί νά τόν δαγκώσει, άνεπιτυχώς, χάρη στη θαυματουργική επέμβαση του άγίου (βλ. Van den Ven, Saint Syméon Stylite le jeune, τόμ. I, σελ. 37, § 38).

28. Lafontaine - Dosoigne, Itinéraires, πίν. XLV, XLVI (είκ. 88-97), πίν. XLVIII (είκ. 113-114), πίν. XLIX (είκ. 116-117), πίν. L (είκ. 118-119), πίν. LI (είκ. 120). Elbern, Eine frühbyzantinische Reliefdarstellung, είκ. 1,2,3,6,7,8,9,10. Μυράλη 'Αχειμάστου - Ποταμιάνου, Φορητή εικών του 'Αγίου Συμεών του Στυλίτου έκ Κορυτιάνης εις τó Μουσείον τών 'Ιωαννίνων, 'Αρχαιολογικόν Δελτίον 28 (1973)Α, σελ. 97-109.

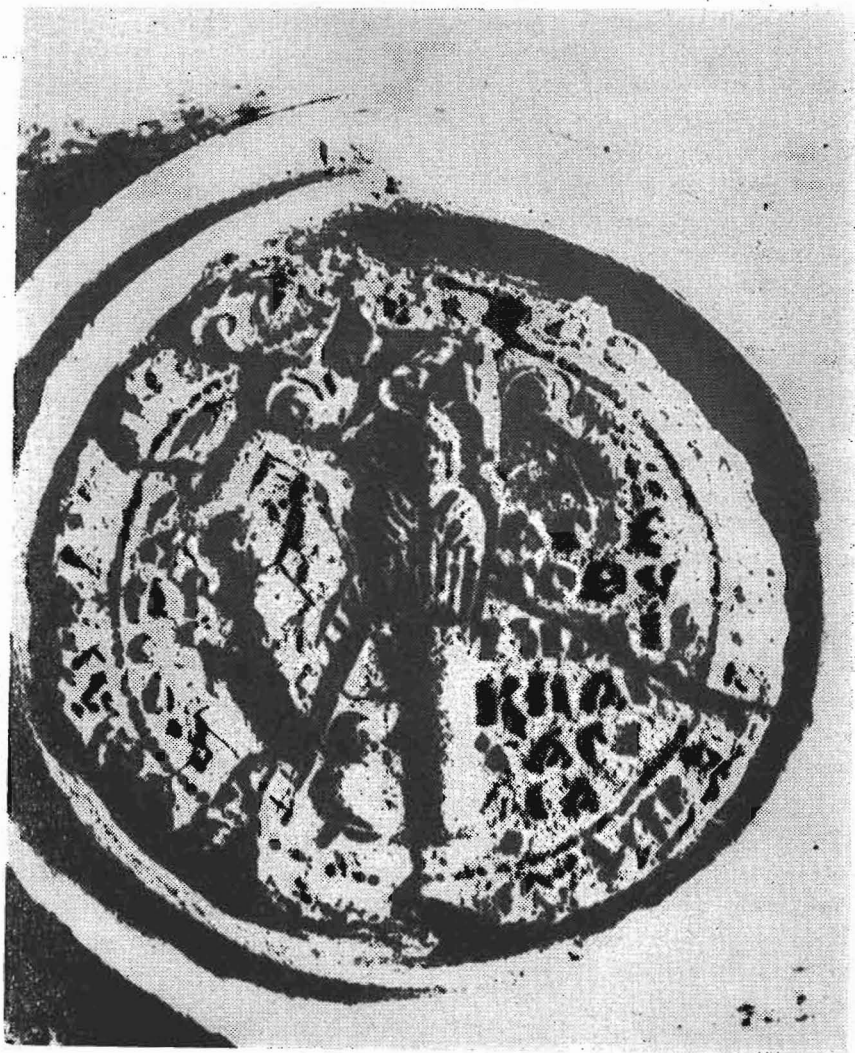
29. Festugière, Antioche, σελ. 292.

30. Lassus, Images de Stylites, σελ. 75.

31. Lassus, Sanctuaires de Syrie, σελ. 283, και σημ. 4. 'Υπογραμμίζεται άκόμη τó γεγονός ότι στην εύλογία τής συλλογής Princeton οι κυματοειδείς ταινίες που εικονίζονται δεξιά και άριστερά του στύλου που μπορεί νά είναι, όπως αναφέρεται και στους Βίους, σκουλήκια από τó σώμα του άγίου ή μετασχηματισμένοι σέ φίδια δαίμονες που προσπαθούν νά βλάψουν τόν άγιο, δείχνουν νά κινούνται πρós τά πάνω και όχι πρós τά κάτω, όπως θά ήταν λογικό νά συμβαίνει, μετά τή θαυματουργική επίδραση του άγίου επάνω τους.

32. Delehaye, Les S. Stylites, σελ. CLV.

33. Elbern, Hic scs Symion, σελ. 32, είκ. 7.

*Εἰκ. 3. Εὐλογία τοῦ Συμεὸν Στυλίτη τοῦ Νέου
(Bobbio, S. Colombano).*

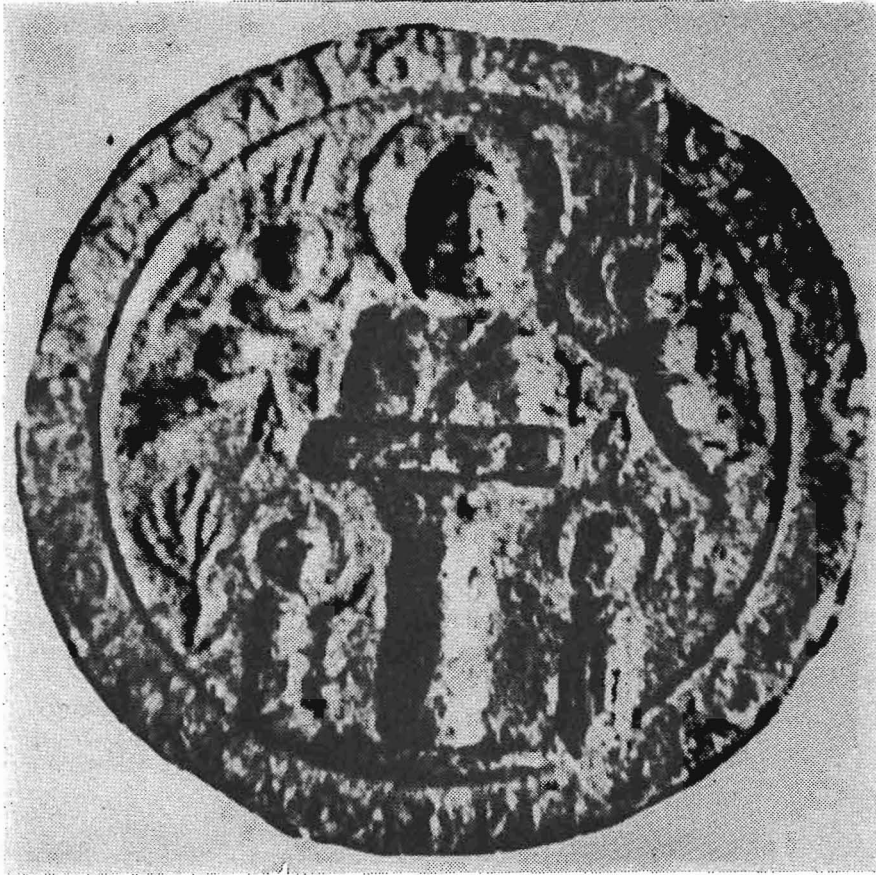
πλασιώνεται από ταινία που φέρει χαρακτηριστικό κόσμημα κοπτικής προέλευσης³⁴. Το ανάγλυφο αυτό εξαιτίας της ομοιότητάς του με ανάλογο, που βρίσκεται επίσης στο Μουσείο του Βερολίνου, μπορεί έμμεσα να χρονολογηθεί στον 6ο ή 7ο αιώνα³⁵.

Από τα άνωτέρω γίνεται σαφές ότι τόσο η εύλογια της συλλογής Serrafian όσο και το μικρό ανάγλυφο της συλλογής του Μουσείου του Βερολίνου θέτουν πολλά προβλήματα σε ό,τι αφορά κυρίως τις μορφές που απεικονίζουν. Ός προς την εύλογια, μολοντί έχει υποστηριχθεί ότι πρόκειται για τόν Συμεών στυλίτη τόν Παλαιό ή τόν Νέο, δέν έχει διευκρινισθεί ό λόγος για τόν όποιο ή μορφή παριστάνεται αγένεια, πράγμα που αντίτιθεται στο γνωστό τύπο απεικόνισης του αγίου. Δέ διευκρινίζεται ακόμη επαρκώς ή σχέση των κυματοειδών ταινιών (σκουλήκια ή φίδια), με τόν εικονιζόμενο στυλίτη. Η αναφορά συγκεκριμένου έπεισοδίου στον Βίο του Συμεών Στυλίτη του Παλαιού αλλά και του Νέου δέν αρκεί για να έρμηνευθεί ή παράσταση, δεδομένου ότι παρομοίου τύπου έπεισόδια, στα όποια περιγράφεται ή θαυματουργική επίδραση του αγίου επί του δαίμονα-φιδιού, ως συμβόλου του κακού, αποτελεεί κοινό τόπο στην άγιολογία³⁶. Σχετικά με το ανάγλυφο του Μουσείου του Βερολίνου παρατηρούμε ότι το πλάσιμο του προσώπου του στυλίτη, ή προσπάθεια στην απόδοση τόσο των χαρακτηριστικών όσο και της πτυχολογίας, δείχνουν την τάση του καλλιτέχνη για τή ρεαλιστική απεικόνιση του στυλίτη. Τα στοιχεία αυτά καθώς και το γεγονός ότι ή μορφή είναι αγένεια, ιδιομορφία που αντίκειται στην ως τώρα γνωστή εικονογράφηση των στυλιτών, μάς υποχρεώνει να εξετάσουμε και το ένδεχόμενο μήπως πρόκειται για στυλίτισσα. Ο στυλιτισμός κατά τόν 6ο και 7ο αιώνα, αλλά και αργότερα ως τόν 11ο αιώνα, είναι εύρύτατα διαδεδομένος στην Συρία, την Αίγυπτο, τόν Πόντο και τήν Μικρά Άσία. Από θεολογική άποψη άλλωστε δέν υπήρχε έμπόδιο, όπως αναφέρθηκε, και οι μαρτυρίες των φιλολογικών πηγών των πρώτων χριστιανικών, αλλά και των μεταγενέστερων αιώνων πιστοποιούν, τήν παρουσία έγκλειστων γυναικών αλλά και στυλιτισσας, όπως επιβεβαιώνεται από τήν έπιγραφή του Πόντου. Η εύλογια της συλλογής Serrafian, και ιδιαίτερα το ανάγλυφο του Μουσείου του Βερολίνου, πρέπει να μελετηθούν και ως προς αυτή τήν κατεύθυνση.

34. Elbern, ό.π., σελ. 32.

35. Elbern, ό.π., σελ. 32, σημ. 36.

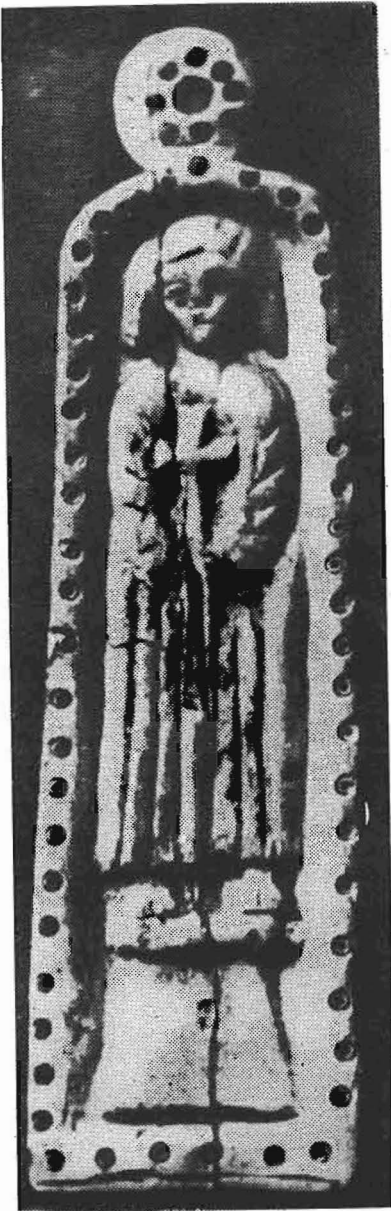
36. Στόν Βίο του Άγιου Άντωνίου ή εμφάνιση του δαίμονα με μορφή φιδιού είναι πολύ συχνή, βλ. Βίος και πολιτεία του όσιου πατρός ήμών Άντωνίου, έκδ. J. - P. Migne, PG, τόμ. 26, στ. 837-977, καθώς και P. L. Bouyer, La Vie de Saint Antoine. Essai sur la spiritualité du monachisme primitif, Spiritualité Orientale no 22, Paris 1977.

Εἰκ. 4. Εὐλογία Συμεὼν Στυλίτη τοῦ Νέου (M. Seyring).

Οἱ πηγές, οἱ ὁποῖες ἀναφέρθηκαν εἶναι ἀποσπασματικές, δὲν καλύπτουν ἕναν ἐνιαῖο γεωγραφικὸ χῶρο καὶ δὲν πλαισιώνουν μίαν ἱστορικὴν περίοδο. Εἶναι δυνατόν ὅμως νὰ συνθέσουν κάποια εἰκόνα γιὰ τὸ τί σημαίνει γυναικεῖος ὑπαίθριος ἀναχωρητισμὸς καὶ στυλιτισμὸς κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸν τρόπο ἄσκησης παρατηρεῖται, ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ γυναίκα ἀποφασίζει νὰ ἀσπασθεῖ τὴν ἀναχωρητικὴν ζωὴ ἔχει ἤδη λησμονήσει τὰ χαρακτηριστικὰ πού συνθέτουν τὴν ἀδύναμη ὑπόστασή της. Ἐχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀσκηθεῖ τόσο σκληρὰ ὅσο καὶ ὁ ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνταμειφθεῖ ἀνάλογα. Στὸν Βίο τῆς ἁγίας Μελανίας ἀναφέρεται: «...ἀλλὰ καὶ τὴ φύσιν αὐτὴν χαλινώσασα, εἰς καθημερινὸν θάνατον ἑαυτὴν ἐξέδωκεν, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων πᾶσιν δεικνύουσα, ὅτι οὐδὲν ἀπολείπεται περὶ τὴν κατὰ Θεὸν ἀρε-

Εικ. 5. Ἀνάγλυφο με παρά-
σταση στυλίτη.
(Berlin-Dahlem).

τὴν τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος, ἐπειδὴν ἔρρω-
ται ἢ προαίρεσις»³⁷. Ὁ Θεοδώρητος Κύρ-
ρου ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ στὴν ἀρχὴ
τοῦ κεφαλαίου ποὺ ἀφιερώνει στὶς ἀσκή-
τριες, ὅτι οἱ γυναῖκες τῶν ὁποίων θὰ
ἀφηγηθεῖ τὴν ἀσκησιμὴν, ἐπιδόθησαν σὲ αὐ-
τὴν μὲ μεγαλύτερο ζῆλο ἀπὸ τοὺς ἄνδρες:
«Αὐταὶ γὰρ εὐφημίας μείζονός εἰσιν ἀξιώ-
τεραι, φύσιν μὲν ἀσθενεστέραν λαχοῦσαι,
τὴν αὐτὴν δὲ τοῖς ἀνδράσι προθυμίαν
ἐπιδεικνύμεναι καὶ τῆς προγονικῆς αἰ-
σχύνης τὸ γένος ἐλευθεροῦσαι»³⁸.

Ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ παρα-
θέσαμε προκύπτει ὅτι οἱ γυναῖκες, ὅπως
καὶ οἱ ἄνδρες, ἐπιδίδονται στὴ σιδηροφορία,
τὸ θρῆνο, τὴν ἀγρυπνία, τὴν ἀπλόγη νη-
στεία, ἀποφεύγουν τὴν ἐπικοινωνία, ἐκτὸς
ἀπὸ σπάνιες ἐξαιρέσεις, διακρίνονται γιὰ
τὴν ἀγαθοεργία τους καὶ συχνὰ ἐπιβάλ-
λουν στὸν ἑαυτό τους τιμωρίες ὑπερβολι-
κές, ὅπως εἶναι τὸ κρέμασμα τῶν ποδιῶν
ἔξω ἀπὸ τὸ στύλο, καθὼς μαρτυρεῖται
στὸν Βίο τοῦ Λαζάρου, ἢ φέρουν σίδερα
τόσο βαριά, ποὺ τὶς ὑποχρεώνουν νὰ
ἔχουν τὸ σῶμα σκυμμένο. Τὸ κρέμασμα
τῶν ποδιῶν ἔξω ἀπὸ τὸ στύλο ἦταν ἀσκη-
σιμὴ δύσκολη, στὴν ὁποία φαίνεται ὅτι ἐπι-
δίδονταν κατ' ἐξοχὴν οἱ στυλίτες, ὅπως
προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν εἰκονογράφηση
τοῦ ἁγίου Συμεῶν σὲ τοιχογραφία τῆς
Μονῆς Βαρλαάμ Μετεώρων³⁹ (τοῦ 1548),
ἀλλὰ καὶ σὲ εἰκόνα τοῦ 17ου αἰ. ἀπὸ τὸ

37. Βίος Ἁγίας Μελανίας, σελ. 150, § 12
(ἔκδ. D. G o r c e, La Vie de Sainte Melanie,
Sources Chrétiennes 90, Paris 1962).

38. Θεοδώρητος Κύρρου, κεφ. κθ', § 1,
σελ. 232, στ. 3-6.

39. Ξυγγοπούλου, Οἱ Στυλίται εἰς
τὴν Βυζαντινὴν τέχνην, σελ. 123, εἰκ. 2.

Balamend Λιβάνου⁴⁰, ὅπου ἐπίσης ἀναπαρίσταται ὁ Συμεὼν στυλίτης μετὰ τὸ πόδι ἔξω ἀπὸ τὸ κιονόκρανο τοῦ στύλου.

Ὡς πρὸς τὴ διαμονὴ τῆς στυλίτισσας, τὸ στυλό δηλ., δὲν ἔχουμε πληροφορίες ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐνδείξεις ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ θεωρήσουμε ὅτι διέφερε σημαντικὰ ἀπὸ αὐτὸν τοῦ στυλίτη⁴¹, ποὺ ἀποτελεῖτο ἀπὸ τὴ βάση, τὸν κίονα, τὸ κιονόκρανο καὶ τὴν κλίμακα. Κοντὰ στὸ στυλό ὑπῆρχε συνήθως εὐκτῆριος οἶκος.

Ἄσφαφεῖς εἶναι καὶ οἱ πληροφορίες σχετικὰ μετὰ τὸν τρόπο ποὺ ἀσκεῖτο ἡ ἐποπτεία αὐτῶν τῶν γυναικῶν· στὸν Βίο τοῦ Λαζάρου ἡ ἀναφερόμενη ὡς στυλίτισσα δὲ φαίνεται ν' ἀποτελεῖ μέλος τῆς μοναστικῆς κοινότητος τοῦ Γαλησίου. Στὴν περίπτωσιν τῶν ἐγκλείστων τῆς Γεσθημανῆ, ὁ συγγραφεὺς δηλώνει ὅτι ἐπιτηροῦντο ἀπὸ τὴ θυρίδα τοῦ κίονα τοῦ στυλίτη· στὴν περίπτωσιν τῶν ὑπαίθριων Μαράνας καὶ Κύρας ἡ ἐποπτεία ἀσκεῖται ἀπὸ ἄλλες γυναῖκες, μέσω θυρίδας.

Μολονότι οἱ πληροφορίες τῶν πηγῶν εἶναι σποραδικές, ἡ παρουσία ἀσκητριῶν - στυλιτισσῶν, θεωρεῖται βέβαιη. Ὁ τρόπος ζωῆς τους εἶναι ἀνάλογος καὶ ἴσως σκληρότερος ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν.

Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι ἡ ἔρευνα —καὶ εἰδικὰ ἡ ἀρχαιολογικὴ— θὰ φωτίσει περισσότερο τὴν πτυχὴ αὐτὴ τῆς ἀναχωρητικῆς ζωῆς στὸ Βυζάντιο.

40. J. L e r o y, L' icone des stylites de Deir Balamend (Liban) et ses sources d' inspiration, Mélanges de l' Université Saint-Joseph, τόμ. 38₁₅, 1962 = Mélanges Mouterde, σελ. 331-358, πίν. 1.

41. Γιὰ τὸν τρόπο διαβίωσης τοῦ στυλίτη πάνω στὸ στυλό βλ. V a n d e n V e n, Saint Syméon Stylite le Jeune, σελ. 146* - 156*.